

посібник. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. – 266 с.

5. Побірченко Н. С. Дитинство як предмет етнопедагогічних досліджень // Шлях освіти. – 2002. – №2. – С.45-51.

6. Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. Кн. 1. – X-XIX ст. / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – 622 с.

7. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании // Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т.1. – М.: Педагогика, 1988. – С.194 – 257.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ткаченко Ольга Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки початкової освіти та соціальної педагогіки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Коло наукових інтересів: проблеми формування еколого-естетичної культури особистості та професійна підготовка педагога, становлення його етнопедагогічної компетентності.

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЯКОСТІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Євгенія ТОКАРЬ (Кіровоград)

У статті розглянуто існуючі в педагогічній літературі підходи до визначення поняття якості по відношенню до освіти, навчання, професійної підготовки, а також підготовки з певної конкретної дисципліни майбутніх фахівців у вищих навчальних закладах. Представлено ієрархічний зв'язок розглянутих понять.

В статье рассматриваются существующие в педагогической литературе подходы к определению понятия качества в отношении образования, обучения, профессиональной подготовки, а также подготовки по определенной конкретной дисциплине будущих специалистов в высших учебных заведениях. Представлена иерархическая связь рассмотренных понятий.

Ключові слова: якість освіти, якість навчання, якість професійної підготовки, якість підготовки з окремої дисципліни.

Останнім часом концепція якості посідає одне з провідних місць серед дискусій щодо політики в галузі вищої освіти як в Україні, так і в Європейських країнах, а питання забезпечення якості освіти стає предметом досліджень багатьох науковців. Національною доктриною розвитку освіти в XXI столітті передбачено, що одним з пріоритетних напрямів державної політики щодо розвитку освіти є постійне підвищення якості освіти, оновлення її змісту та форм організації навчально-виховного процесу. Зростання уваги до питань якості освіти в Україні та постійного удосконалення усіх компонентів навчально-виховного процесу, що сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх фахівців, обумовлене сучасним етапом розвитку вищої освіти України та її інтеграцією в європейський освітній простір, що, в свою чергу, супроводжується підвищенням академічної мобільності та потребою в уніфікації освітніх систем. Зміна освітньої парадигми, зростання уваги до особистості того, хто навчається, що являє собою найбільшу соціальну цінність, передбачає побудову навчального процесу таким чином, щоб забезпечити здобуття якісної освіти за індивідуальною траєкторією особистісно-професійного становлення. Саме тому

центральними тенденціями забезпечення високого рівня освіти стають орієнтація на запити тих, хто здобуває освіту, та створення оптимальних умов для їхнього навчання і розвитку. Окрім того, помітна загальна тенденція зростання вимог до якості підготовки спеціалістів в усіх галузях народного господарства і соціальної сфері, що обумовлено низкою причин [8, с. 28]:

1. зростання впливу науково-технічного прогресу;

2. створення і запровадження у виробництво і соціальну сферу сучасних технологій, в тому числі інформаційних, що вимагає від спеціаліста додаткових знань, умінь і навичок;

3. виникнення нових суміжних галузей в техніці, медицині, освіті, що призводить до необхідності підготовки фахівців широкого профілю, які вміють вирішувати складні комплексні задачі.

Якість сучасної освіти стала предметом досліджень великої кількості науковців в галузі педагогіки (В.А. Кальней, Н.О. Селезняова, М.М. Поташич, І.В. Столярова, Н.М. Самилкіна, М.Б. Челишкова та ін). Аналіз різноманітних педагогічних джерел дає змогу зробити висновок, що, не зважаючи на величезний інтерес до цієї проблеми з боку багатьох російських, українських, а також закордонних дослідників, не існує єдиної точки зору та єдиного методологічного підходу до тлумачення поняття якості по відношенню до освіти, навчання та професійної підготовки майбутніх фахівців. Проблема визначення якості полягає в тому, що її критерії і стандарти протягом тривалого часу були спрямовані більшістю на результат навчання, а студенту, який є одночасно і суб'єктом і об'єктом цього процесу і одним із споживачів системи освіти відводилася другорядна роль.

Мета цієї статті полягає в аналізі, узагальненні та систематизації існуючих

підходів до визначення поняття якості в галузі освіти та освітніх процесів. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: 1) проаналізувати існуючі в педагогічній літературі точки зору та підходи до розуміння якості по відношенню до освіти, навчання та підготовки фахівців; 2) розмежувати поняття відносно яких вживається термін «якість» у педагогіці.

На підтримку зазначеної вище думки про неоднозначність поглядів різних вчених на тлумачення поняття якості у відношенні до освіти, навчання та підготовки, зазначимо точки зору деяких вчених з цього приводу. Так, дехто з них (В.І. Архангельський, І.В. Столярова) звертаються лише до терміну якість навчання, аналізуючи при цьому якість знань учнів, набуття яких є результатом процесу навчання. Відтак, І.В. Столярова під якістю навчання розуміє «цілісну сукупність відносно стійких властивостей знань, умінь і навичок, що характеризують результат навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається, який передбачає досягнення заданого рівня навченості» [11, с. 33]. На думку ж В.І. Архангельського, якість навчання – це «здатність студентів виконувати певні вимоги, які поставлені перед ним на основі цілей і задач навчання, а в конкретних випадках на основі цілей і завдань вивчення того чи іншого предмета» [1, с. 74]. Як зрозуміло, за такого підходу головна увага приділяється кінцевому результату освітнього процесу – знанням і оцінці їхньої якості. Стан протікання ж самого процесу при цьому залишається поза увагою.

На противагу зазначеній думці Н.В. Ізотова вважає, що під якістю навчання необхідно розуміти характеристику педагогічного процесу, яка визначає його стан і результативність у відповідності до потреб і очікувань суб'єктів процесу навчання, а також вимог державного освітнього стандарту [5, с. 54]. З визначення стає зрозумілим, що дослідниця бере до уваги і стан протікання процесу і якість засвоєних знань, при цьому співставляючи результати процесу навчання з вимогами державного освітнього стандарту і наближаючись у своєму визначенні до більш сучасного розуміння якості освіти.

Сучасний підхід до поняття якості стосовно освітнього процесу не обмежується лише оцінкою результатів навчання. Це зумовлено, в свою чергу, тим, що освітню цінність має не лише система знань людини, а й оволодіння способами їх отримання, здатність виявляти потребу в нових знаннях, вміння швидко і ефективно, самостійно або у взаємодії з іншими людьми поповнювати прогалини [9, с. 11-12]. Значення і роль освіти

переміщуються в бік становлення в процесі здобуття освіти такої особистості, яка здатна до якісних змін в своїй професійній діяльності. Крім того сучасні дослідники вказують на залежність якості освіти від якості організації всього освітнього процесу, від якості засобів досягнення освітніх цілей. Характерним стало звернення дослідників до терміна якість освіти, а не якість навчання.

Так, як зазначено в «Словнику з педагогіки», якість освіти – це певний рівень знань і вмінь, розумового, морального та фізичного розвитку, якого досягли учні на певному етапі у відповідності до запланованих цілей; ступінь задоволення очікувань різноманітних учасників освітнього процесу від освітніх послуг, які надаються освітньою установою. Той же словник далі вказує на те, що якість освіти перш за все вимірюється її відповідністю освітньому стандарту [6, с. 120].

На думку Н.М. Самилкіної під якістю освіти розуміють інтегральну характеристику системи освіти, яка відображає ступінь відповідності реально досягнених освітніх результатів нормативним вимогам, соціальним і особистісним очікуванням [9, с. 12].

Помітною також стала тенденція до зв'язку поняття «якість освіти» з формуванням професійних компетенцій майбутнього фахівця. Так С.Є. Шишов та В.А. Кальней уявляють якість освіти як «певну соціальну категорію, що визначає стан і результативність освітнього процесу в суспільстві, його відповідність вимогам і очікуванням суспільства (різних соціальних груп) в розвитку і формуванні громадянських, побутових і професійних компетенцій особистості», як «ступінь задоволеності очікувань різноманітних учасників освітнього процесу від надання освітньою установою освітніх послуг» [12, с. 189].

За визначенням професора Е.М. Короткова, – «якість освіти – це комплекс характеристик професійної свідомості, які визначають здатність спеціаліста успішно здійснювати професійну діяльність у відповідності до вимог економіки на сучасному етапі розвитку» [7].

Досить широко визначає поняття «якість освіти» С.В. Сафонова, зазначаючи, що в загальному випадку якість освіти розуміється як досягнення характеристик, які відповідають вимогам стандартів, а далі розширюючи саме поняття зазначає, що якість освіти – це одночасно якість «вихідного продукту», якість організації всього освітнього процесу, якість умов і засобів досягнення бажаних цілей, а дійсно якісною можна вважати освіту, якщо помітні досягнення мають всі учасники педагогічної взаємодії – і викладачі і учні. Крім того, дослідниця підкреслює, що

найбільш якісною визнається така організація освітнього процесу, коли знання набуваються в контексті моделі майбутньої діяльності з опорою на реальні життєві ситуації [10, с. 110].

В Законі України «Про вищу освіту» якість вищої освіти трактується як сукупність якостей особи з вищою освітою, що відображає її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства [4]. Той же закон окремо зазначає, що якість освітньої діяльності – це сукупність характеристик системи вищої освіти та її складових, яка визначає її здатність задовольняти встановлені і передбачені потреби окремої особи або(та) суспільства. Стандарт вищої освіти є основою оцінки якості вищої освіти та професійної підготовки, а засоби діагностики вищої освіти використовуються для встановлення відповідності якості вищої освіти вимогам стандартів [4].

Окрім розгляду понять «якість освіти» і «якість навчання» деякі дослідники звертаються до поняття «якість підготовки» (М.Б. Челишкова, Т.В. Лопухова). Зокрема М.Б. Челишкова наголошує на неоднозначності підходів до тлумачення цього поняття і вважає виникнення поняття «якість підготовки» результатом звуження поняття «якість освіти», а обговорення цього поняття можна вести на різних рівнях. Перший рівень – планування навчання, коли певні ув'язнення про заплановану якість підготовки закладаються в освітні програми з кожного предмету. Другий рівень зазвичай асоціюється з етапом реалізації освітніх програм в освітньому процесі. Третій рівень, і саме на ньому будує свою точку зору автор, оцінює якість підготовки з позицій результатів навчального процесу [13, с. 420]. В цьому позиція автора збігається з визначеннями якості навчання, даними В.І. Архангельським та І.В. Столяровою. Окрім того, дослідниця зауважує, що важкість у визначенні поняття «якість підготовки» зумовлена одночасним використанням і протиставленням двох понять «якість» і «кількість» [13, с. 419]. На її думку терміни «якість» і «кількість» не протиставляються, а «вкладаються» один в інший. Кількість – рівень підготовки – розглядається нею як одна із характеристик якості підготовки [13, с. 420], а якість підготовки трактується як сукупність суттєвих характеристик знань і вмінь, які сприяють диференціації учнів з однаковим рівнем підготовки [13, с. 423].

Інша дослідниця, Т.В. Лопухова, у своєму визначенні поняття якості підготовки виходить з позицій готовності фахівця до здійснення професійних функцій і зазначає, що якість підготовки фахівців – це сукупність

властивостей і характеристик, які визначають готовність спеціаліста до ефективної професійної діяльності, яка включає в себе здатність до швидкої адаптації в умовах науково-технічного прогресу, володіння професійними вміннями і навичками, вміння використовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань [8, с. 30]. Основним підходом до оцінки якості підготовки спеціаліста вчена вважає діяльнісний підхід, заснований на аналізі професійної діяльності, і на якому базується моделювання професійної діяльності в навчальному процесі, коли виявлені типові виробничі завдання трансформуються в навчально-виробничі завдання, і яке дозволяє судити про якість підготовки в процесі самої підготовки [там само].

Далі спробуємо розмежувати охарактеризовані вище поняття з метою більш чіткого розуміння кожного конкретного випадку їх застосування нами в подальшому. Ми погоджуємось з точкою зору М.Б.Челишкової, що поняття «якість освіти» є ширшим ніж «якість підготовки». Вважаємо, що дослідниця використовує поняття «якість підготовки», маючи на увазі якість підготовки з певної окремої дисципліни як частини загальної професійної підготовки фахівців певного профілю. Що ж стосується Т.В.Лопухової, то вчена в своїх роботах говорить саме про професійну підготовку фахівців, яка складається з певних компонентів, в тому числі і окремих навчальних дисциплін. Тому вважаємо за доцільне використовувати окремо поняття «якість професійної підготовки фахівців» і «якість підготовки з окремої дисципліни». Що ж стосується поняття «якість навчання» у застосуванні його по відношенню до вищої освіти, то, на нашу думку, воно також вужче за поняття «якість освіти», але ширше за «якість підготовки з окремої дисципліни» і знаходиться приблизно на тому ж щаблі що і якість професійної підготовки фахівців (Рис. 1). Ієрархічно зв'язок розглянутих нами понять може бути представлений таким чином:

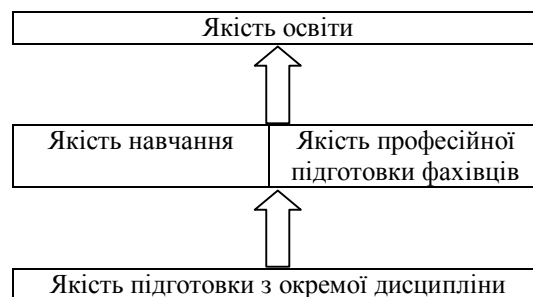

Рис. 1. Зв'язок понять «якість освіти», «якість навчання», «якість професійної підготовки фахівців» і «якість підготовки з окремої дисципліни»

Беручи до уваги наведені вище визначення якості освіти, якості навчання та якості підготовки, як професійної, так і з окремої дисципліни, відмітимо деякі спільні моменти. Відтак, серед визначень якості по відношенню до освіти, навчання, професійної підготовки фахівців та підготовки з певної дисципліни відзначимо такі:

- якість визначається рівнем досягнутих знань і вмінь у відповідності до запланованих цілей;
- якість як відповідність вимогам і очікуванням суспільства;
- якість як ступінь задоволення очікувань різноманітних учасників освітнього процесу;
- якість як певний рівень сформованості професійної компетенції майбутнього фахівця;
- якість як відповідність освітньому стандарту.

Узагальнений аналіз підходів до визначення якості освіти, проведений Давидовою Л.Н. [3, с. 33], дозволив дослідниці виявити підстави для їхньої систематизації (табл. 1):

Таблиця 1

Різнорізнотні підходи до визначення якості освіти

Підхід	Підстава
Інтуїтивно-емпіричний	Досвід та інтуїція людини
Формально-підзвітний	Рівень успішності тих, хто навчається
Психологічний	Рівень розвитку пізнавальних процесів і ступінь вияву психічних новоутворень особистості
Педагогічний	Рівень вихованості та навченості
Процесуальний	Оцінка стану освітнього процесу
Результуючий	Оцінка результату педагогічної діяльності освітньої установи
Комплексний	Зовнішня експертиза (матеріальна база, кадровий склад, програми, форми і методи роботи та інші показники)
Багатопараметричний	Оцінка діяльності освітніх установ на основі внутрішньосистемних параметрів
Методологічний	Співвідношення результату з операціонально заданими цілями
Інтегрований	Введення категорій, що носять інтегрований характер (компетентність, грамотність, освіченість)
Особистісно-орієнтований	Особистісний розвиток того, хто навчається

Соціальний	Ступінь задоволеності індивідуального і суспільного споживача
Кваліметричний	Вимірювання показників за параметрами

Зважаючи на сучасний стан розвитку освіти в Україні, а саме приєднання України до Болонського процесу і обрання в залежності від цього шляху до модернізації освіти в контексті європейських вимог, вважаємо що поняття «якості» по відношенню до освіти та освітніх процесів є інтегративною характеристикою системи освіти, а якістю мають бути охоплені всі компоненти освітнього процесу, функції і напрями діяльності в галузі освіти, починаючи від якості поставленої мети і закінчуючи якістю отриманих в процесі навчання результатів. При цьому якістю має характеризуватися і сам процес отримання знань, умінь і навичок в процесі навчання та професійної підготовки, всі складові цього процесу, а також якісні зміни мають відбутися на собі всі учасники даного процесу.

Аби дати відповідь на питання, чи є освіта, навчання, професійна підготовка чи підготовка з окремої дисципліни якісними і наскільки, необхідно співвіднести певні характеристики всіх компонентів навчального процесу та його результатів з певними критеріями та показниками якості, які, в свою чергу, можуть відрізнитися у різних суб'єктів освітнього процесу – викладачів, студентів і їхніх сімей, а також роботодавців. Зауважимо, що, якщо всі дослідники у визначенні критеріїв та показників якості освіти та освітніх процесів сходяться в думці, що якість результатів є основною з характеристик якості освіти, навчання та підготовки, то в інших характеристиках якості спостерігається певне розходження. Так, зокрема Н.В.Ізотова пропонує розглядати такі показники якості навчання[5, с. 54]: якість мети, якість викладання, якість учбової діяльності і якість результатів навчання. При цьому мета має бути визначена у відповідності до вимог Державного освітнього стандарту і учбової програми, поставлена операціонально і прийнята всіма учасниками педагогічного процесу. Якість викладання передбачає якість змісту, професійну компетентність викладача та якість технології навчання. Якість чи навчальної діяльності має бути представлена такими характеристиками, як: рівень мотивації, ступінь пізнавальної активності, сформованість навичок організації учбової діяльності, наявність потреби у самовдосконаленні, самоконтроль та відношення студента, до дисципліни, яка вивчається. Якість результатів є найбільш вивченим показником і, на думку вченої, характеризується якістю

знань, рівнем засвоєння, рівнем сформованості професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця та сукупністю вмінь та навичок, потреб до професійного та особистісного саморозвитку.

На увагу до особистості учня в навчальному процесі при розгляді характеристик якості вказує В.П.Беспалько, на думку якого крім якості знань і дій учнів, до основних характеристик якості навчання відноситься також задоволеність учнями процесом навчання [2].

Базуючи своє розуміння якості підготовки на рівні її оцінки з позицій якості результатів учбового процесу і розглядаючи окремо рівні і якість підготовки, М.Б.Челишкова вважає, що якщо рівень підготовки – кількість, сукупність знань, умінь, навичок, уявлень засвоєних учнями на момент вимірювання, – оцінити досить легко, то з якістю все набагато складніше, а проводити оцінку якості підготовки учнів з різним рівнем підготовки не має сенсу. Що ж до сукупності суттєвих характеристик знань і умінь, які і визначають якість підготовки, то вчена вважає, що це міцність, усвідомленість, узагальненість знань, які являють собою цінність для розвитку особистості учня, але мають суттєвий недолік, який полягає в тому, що вони не піддаються жодним об'єктивним методам вимірювання [13].

З попереднього аналізу робимо висновок, що питання розробки показників та критеріїв якості також характеризується неоднозначністю точок зору і вимагає подальшого вивчення і розробки по відношенню до кожного з розглянутих вище понять якості освіти, якості навчання, якості підготовки фахівця та якості підготовки з кожного окремого предмету. Тому вбачаємо перспективи розвитку проблеми якості саме в узагальненні, систематизації та розробці

чітких критеріїв, показників та характеристик якості означених понять в руслі досліджуваної нами проблеми якості підготовки майбутніх пілотів до ведення радіообміну.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Архангельський С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе. – М.: Высшая школа, 1974. – 384с.
2. Беспалько В.П. Мониторинг качества обучения – средство управления образованием // Мир образования. – 1996. - №2. – С.31-36.
3. Давыдова Л.Н. Педагогическое диагностирование как компонент управления качеством образования: Дисс. ... доктора пед. наук. – Астрахань, 2005. – 342с.
4. Закон України «Про вищу освіту»
5. Изотова Н.В. Корректирующий контроль как фактор повышения качества обучения в вузе (на материале предметов гуманитарного цикла): Дисс. ... канд. пед. наук. – Брянск, 2004. – 217с.
6. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Словарь по педагогике. – Москва: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Издательский центр «МарТ», 2005. – 448с.
7. Коротков Э.М. Система комплексной оценки качества образования специалиста //Высшее образование в России. – 1995. – С. 72-78.
8. Лопухова Т.В. Диагноз качества подготовки специалиста// Высшее образование в России. – 2001. - №4. – С. 28-34.
9. Самылкина М.М. Современные средства оценивания результатов обучения / Н.Н.Самылкина. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2007. – 172с.
10. Сафонова С.В. Педагогическая диагностика как компонент системы организации образовательного процесса // Вестник Университета Российской Академии Образования. – 2008. - №2(40). – С. 108-110.
11. Столярова И.В. Педагогический контроль как фактор повышения
12. качества обучения слушателей вузов МВД России: Дисс. ... канд. пед. наук. – СПб, 1999. – 198 с.
13. Шишов С.Е., Кальней В.А. Мониторинг качества образования в школе/ С.Е.Шишов, В.А.Кальней. – М.: Российское педагогическое агентство, 1998. – 354с.
14. Челишкова М.Б. Теория и практика конструирования педагогических тестов: Учебное пособие. – М.: Логос, 2002. – 432с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Токарь Євгенія Борисівна – викладач кафедри іноземних мов Державної льотної академії України, аспірант.

Наукові інтереси: педагогічна діагностика, управління в освіті.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ

Наталія УЙСІМБАЄВА (Кіровоград)

В статті акцентується увага на необхідності розвитку у майбутніх фахівців пізнавального інтересу та творчої активності як складової формування їхньої педагогічної компетентності. Розглядається зв'язок понять «пізнавальний інтерес», «творчість», «творча активність», «професійна компетентність».

В статті акцентується внимание на необходимости развития у будущих специалистов интереса к познаниям, творческой активности как составляющей успешного формирования их педагогической компетентности. Рассматривается связь понятий «познавательный

интерес», «творчество», «творческая активность», «профессиональная компетентность».

Ключові слова: пізнавальний інтерес, творчість, творча активність, творчий потенціал, професійна компетентність.

XXI сторіччя висуває нові вимоги до рівня і якості підготовки спеціалістів. Вивчаючи становлення професійної компетентності студента, ми зосередили зусилля на вивченні механізмів стимулювання їх професійного самовиховання, розвитку ініціативи,